

O‘ZBEK MUMTOZ AYOL SHOIRALARI IJODIDA GENDER SUBYEKTLIGI VA LIRIK O‘ZLIK

Jamila Almardanova
Surxondaryo viloyati, 19-umumiy o‘rta ta’lim maktabi ona tili va adabiyoti o‘qituvchisi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23253473

Annotatsiya. Ushbu tezisda Nodira, Uvaysiy, Dilshodi Barno va Anbar Otin kabi taniqli o‘zbek mumtoz shoiralari merosida gender subyektligi fenomenining namoyon bo‘lishi hamda lirik o‘zlikning shakllanish muammolari tadqiq etilgan. Davrning qat’iy ijtimoiy cheklovlari va an’anaviy Sharq poetikasi qoliplariga qaramasdan, ayol ijodkorlar asarlarida o‘ziga xos ayollik dunyoqarashini hamda individual lirik "Men"ni yuzaga chiqara olganliklari tahlil qilingan. Shoiralar an’anaviy tasvirlar va metaforalarga yangi lirik mazmun yuklash orqali oilaviy sadoqat, onalik mehri hamda o‘zlarining ijtimoiy-fuqarolik pozitsiyalarini ifodalaganlar va bu orqali adolatsizlikka qarshi estetik isyon ko‘targanlar. Tadqiqot yakunida mumtoz ayol shoiralar merosi o‘zbek ayoli ma’naviy-intellektual maqomining tarixiy evolyutsiyasini ko‘rsatishi hamda ularni ijtimoiy-madaniy muhitning mustaqil subyekti sifatida namoyon etishi asoslangan.

Kalit so‘zlar: Mumtoz adabiyot, ayol shoiralar, gender subyektligi, lirik o‘zlik, lirik "Men", Nodira, Uvaysiy, Sharq poetikasi, estetik isyon.

Аннотация. В данной статье рассматривается феномен гендерной субъектности и формирование лирической идентичности в наследии выдающихся представительниц узбекской классической литературы — Надиры, Увайси, Дильшоди Барно и Анбар Отин. Вопреки строгим социальным ограничениям эпохи и традиционным канонам восточной поэзии, эти поэтессы смогли выразить в своих произведениях уникальное женское мировоззрение и индивидуальное лирическое "Я". Анализируется, как через трансформацию традиционных метафор авторы отражали материнские чувства, верность и свою гражданскую позицию, превращая поэзию в эстетический бунт против несправедливости. Делается вывод, что их творчество отражает историческую эволюцию духовного мира узбекской женщины, утверждая её как независимую личность, мыслителя и активного субъекта культурной жизни.

Ключевые слова: Классическая литература, поэтессы, гендерная субъектность, лирическая идентичность, лирическое "Я", Надира, Увайси, восточная поэтика, эстетический бунт.

Abstract. This paper explores the phenomenon of gender subjectivity and the formation of lyrical identity in the heritage of prominent Uzbek classical women poets, such as Nodira, Uvaysiy, Dilshodi Barno, and Anbar Otin. Despite the strict social restrictions and traditional poetic canons of the Eastern literary environment, these female creators successfully expressed a distinct feminine worldview and an individual lyrical "Self." The study analyzes how they transformed traditional metaphors to reflect maternal love, devotion, and social positions, turning their poetry into a form of aesthetic rebellion against inequality. The paper concludes that their literary heritage demonstrates the historical evolution of

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

the spiritual and intellectual status of Uzbek women, establishing them as independent individuals, thinkers, and active subjects of their socio-cultural environment.

Keywords: Classical literature, women poets, gender subjectivity, lyrical identity, lyrical "Self", Nodira, Uvaysiy, Eastern poetics, aesthetic rebellion.

Kirish. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixida Nodira, Uvaysiy, Dilshodi Barno va Anbar Otin kabi ayol shoiralarning ijodi o‘ziga xos mukammal ijtimoiy-madaniy hodisadir [5, 42-b.]. Sharq she’riyatidagi an’anaviy poetik qoliplar hamda davrning qat’iy ijtimoiy-feodal cheklovlariga qaramay, ular o‘z asarlarida mustaqil lirik o‘zlik (lyrical identity) va faol gender subyektligini (gender subjectivity) yuksak badiiy mahorat bilan shakllantira olganlar [6, 46-b.]. Bu jarayon o‘zbek milliy adabiyotidagi ayol huquqlari va intellektual salohiyati tarixini o‘rganishda muhim poydevor hisoblanadi.

An’ana va lirik o‘zlik simbiozi. Mumtoz she’riyat tizimida lirik qahramon ko‘pincha an’anaviy diniy-tasavvufiy ramzlar bilan yo‘g‘rilgan, muayyan jins g‘oyasidan xoli timsol sifatida namoyon bo‘ladi. Biroq ayol shoiralar ijodida, xususan, Nodira g‘azallarida ushbu tayyor poetik qoliplar ichidan teran ayollik dunyoqarashi, sharqona iffat, hayo va individual lirik "Men" yaqqol bo‘rtib chiqadi [2, 18-b.]. Ular mumtoz obraz va timsollarga yangicha ijtimoiy-psixologik ma’no yuklab, lirik o‘zlikni individual kechinmalar hamda shaxsiy hissiyotlar darajasida mukammallashtirganlar [4, 73-b.].

Gender subyektligi va ijtimoiy pozitsiya. Gender subyektligi – bu shoiralarning jamiyatdagi faol shaxs hamda mustaqil ijodkor sifatida o‘zini anglashi va ushbu ijtimoiy ongni badiiy matnga muhrlay olishidir. Masalan, Uvaysiyning falsafiy chiston va g‘azallaridagi yuksak intellektual mushohadalar [1, 55-b.] yoki Anbar Otinning ma’rifatparvarlik g‘oyalari, xotin-qizlar savodxonligiga oid chaqiriqlari [3, 24-b.] ayol ijodkor faqatgina hissiyotlar va ichki dard kuychisi emas, balki ijtimoiy voqelikning faol tahlilchisi va muallifi (subyekti) ekanini yaqqol isbotlaydi.

Dard va isyon poetikasi. Shoiralar asarlarida shaxsiy taqdir qismati, ijtimoiy tengsizlik va zolim muhit adolatsizliklariga nisbatan teran norozilik ohanglari ustuvor mavqega ega. Nodiraning "Maknuna" taxallusi ostida yaratgan asarlaridagi yuksak insoniy g‘urur, shon-sharaf va vafo sadoqati, Dilshodi Barno she’rlaridagi fojiaviy taqdir bayoni hamda yurt ayriliqlari kuylanishi ayol kishining o‘z huquqlari va hissiy erkinligi yo‘lidagi o‘ziga xos estetik hamda lirik isyonidir [5, 115-b.].

Xulosa. O‘zbek mumtoz ayol shoiralari she’riyatida gender subyektligi va lirik o‘zlikning chuqur badiiy talqin etilishi o‘zbek ayoli ma’naviy olamining tarixiy evolyutsiyasini to‘liq ko‘rsatib beradi. Ular an’anaviy Sharq she’riyati va uning qat’iy qoidalari doirasida turib, ayolning nafaqat oilada, balki jamiyatda ham mustaqil shaxs, ijodkor, ma’rifatparvar va mutafakkir sifatidagi yuksak ijtimoiy o‘rnini kelajak avlodlar uchun muhrlab ketganlar [6, 50-b.].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati / References:

1. Jahon otin Uvaysiy. Devon / Nashrga tayyorlovchi: E. Ibrohimova. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1963. – 360 b.
2. Nodira (Mohlaroyim). Devon (Komila va Maknuna taxalluslari ostidagi she'rlar to'plami). – Toshkent: Fan, 2001. – 280 b.
3. Anbar Otin. She’rlar, risola / Nashrga tayyorlovchi va so‘zboshi muallifi: X. Razzoqov. – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1970. – 124 b.

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

4. Qodirova, M. O‘zbek shoiralari ijodida lirik qahramon va lirik "Men" muammosi. – Toshkent: Fan, 1999. – 186 b.
5. Jalolov, A. O‘zbek ayol shoiralari adabiy merosi tarixi (XVIII-XIX asrlar). – Toshkent: O‘qituvchi, 1985. – 210 b.
6. Karimova, G. Mumtoz she’riyatda ayol ijodkorlar poetikasi va gender tadqiqotlari aspekti. // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali. – Toshkent, 2021. – № 3. – B. 45-51.
7. Ziyouz portali ilmiy kutubxonasi: Nodirabegim hayoti va ijodiy merosi (n.ziyouz.com).

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.